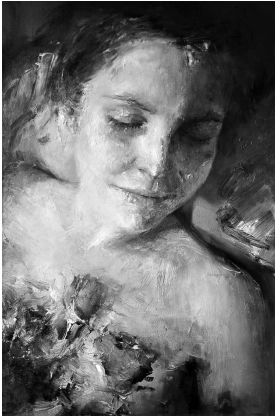

ROMSICS IGNÁC

BETHLEN ISTVÁN SZERELMEI

„Nem tudom édes jó Minci! – írta január 10-án – valaha viszont láthatjuk-e egymást, de az Isten szerelmére kérem, küldjön hírt, hogy hol vannak, mit csinálnak, mire volna szükség, mit tehetnék értük. Hiszen odaadnám szívesen az életemet, ha valami kicsit is segíthetnék magukon és sorsukon.”

■ 1883-tól 1893-ig, vagyis 10 éves korától 18 éves koráig gróf Bethlen István a katonás fegyelmet és szigorú rendet tartó bécsi Teréziánumban tanult. Ezt követően viszont a budapesti egyetem állam- és jogtudományi karának a hallgatója lett, ami sokkal szabadabb életformát tett lehetővé számára. S ő élt is ezzel a lehetőséggel. Nem ellenfelei állították, hanem saját maga emlékezett erre az időszakra utóbb úgy, hogy az egyetemi évek elsősorban nem tanulással, hanem „lumpolással” teltek el. Színházba és mulatókba járt; a gyengébb nem kegyeit kereste, és délelőttönként az elmúlt éjszaka fáradalmait pihente ki. Gyakran megjelent az erdélyi aranyifjúság különböző rendezvényein, a kolozsvári farsangi bálokon, a hamvazószerdát követő jótékony célú Bazárain, valamint az őszi vadászatokon.¹

Életének erről az időszakáról ennyit tudunk. Minden más feltételezés. E feltételezések egyike szerint az ifjú Bethlen gyengébb nem iránti érdeklődésének gyümölcse is lett. A hölgy, aki ezzel megajándékozta, Rozsda Anna torockószentgyörgyi „okleveles szülésznő” lett volna, aki ekkortájt múlt 25 éves, és mielőtt 1903 nyarán egybekelt Pázsint Mihály unitárius lelkészrel, leányanyaként legalább kettő, de lehet, hogy három gyermeket szült. Bethlennek állítólag az 1900-ban világra jött Ödön fogantatásához lett volna köze, akit az anya budapesti házasságakor kereszteltek meg, és aki ugyanekkor kapta a Pázsint, illetve – ahogy ő és utódai használták – a Pásint nevet.

Mi valószínűsítheti ezt a feltevést? Az, hogy szüleit elhagyva az 1920-as évek legelején áttelepült Magyarországra, s hogy egyetemistaként aktív szerepet vállalt az anyaország különböző erdélyi szervezeteiben, semmit sem bizonyít. Franciaországi ösztöndíjhoz is, mint ő 1926–27-ben, viszonylag sokan jutottak. Az, hogy az 1920-as évek végén Bethlen maga mellé vette egyik miniszterelnöki titkárának, már elgondolkodtató. Ám ez is megmagyarázható. Az Erdélyből elszármazott fiatalok által szerkesztett budapesti *Híd* című folyóirat 1927/8-as számában ugyanis lelkes ismertetés jelent meg a miniszterelnök 1927-ben publikált két életrajzáról: Sebess Dénes és Surányi Miklós munkájáról. A cikket, amelyben Bethlen az „eredmények embereként” és kimagasló „erdélyi államférfiként” jelent meg, Pásint Ödön jegyezte. Ugyancsak elgondolkodtató, hogy a fényképek és kortársak tanúsága szerint Pásint feltűnően hasonlított a miniszterelnökre és általában a Bethlenekre. Pásint baráti és ismerősi környezetéből ezt egymástól függetlenül akkor és utólag is legalább ketten (Gogolák Lajos és Szabados Mihály) állították. Ez a hasonlóság és Bethlen későbbi ragaszkodása titkárához lehetett az oka annak, hogy bennfentes körökben elterjedt: a két háború közötti magyar politika kiemelkedő alakja nem egyszerűen „negyedik fiaként” szerette titkárát, hanem ténylegesen a fia volt. Nem Bethlen vagy Pásint ellenfele, hanem „Ödön bácsit” atyai jó barátként tisztelő és szerető Csanády András szociológus jelentette ki néhány évvel ezelőtt egyik interjújában az 1950-ben elhunyt Pásintról: „Azzal, hogy netán Bethlennek lett volna törvénytelen gyermeke, egybeillik az ő egész habitusa: hogy »én több vagyok másoknál, csak ezt a világ nem tudja.«” A Pásint család ma élő tagjai azonban minden ilyen feltevés ellen élénken tiltakoznak, s azt merő kitalációnak tartják.²

Valószínűtlenné teszi a liezont az is, hogy Ödön fogantatásakor Bethlen István már intenzíven udvarolt egyik távoli rokonának: gróf Bethlen Margitnak. Ő volt Bethlen első ismert és vállalt szerelme. Budapesten találkoztak valamikor az 1890-es évek utolsó harmadában, ahol az egyébként Bethlenben lakó gróf Bethlen András, volt földművelésügyi miniszter román származású feleségével, Mocsonyi Líviával és két csinos leányával együtt a teleket tölteni szokta. Bethlen Margit sok szempontból tökéletes ellentéte volt udvarlójának. Regényei és a család bizalmasainak visszaemlékezése alapján Bethlen András idősebb leányát extrovertált, némileg excentrikus és felületes, élénk temperamentumú, társaságot kedvelő és bohém természetű nőként tudjuk elképzelni. Bethlen viszont alapos és zárkózott egyéniség volt, aki csak igen keveseket engedett magához közel. Az ismeretségből ennek ellenére (vagy talán éppen ezért) gyorsan szerelem lett, amit a szülők és a rokonok is szívesen láttak. 1899 nyarán, a szokásos gerneszegei Margit-napi bálon – írja kapcsolatukról az egyik unokaöcs, Bethlen Pál – „István már komoly szándékkal udvarolt a viruló, szép Margitnak”. Az esküvőt 1901. június 27-én tartották meg Bethlenben. A fiatal párra Bartók György református püspök adta áldását, s a díszvendégek gróf Khuen-Héderváry Károly horvát bán és felesége, gróf Teleki Margit – Bethlen édesanyjának unokatestvére – voltak Az egész napos vigasság másnap Mezősámsondon, Bethlen Istvánék családi kastélyában folytatódott.³

Nászútra ekkor nem mentek, később azonban sokat utaztak együtt és külön-külön is. Az első világháborúig megfordultak Olasz-, Spanyol-, Német-, Török- és Görögországban. Legnagyobb hatást mindkettejükre az „új világ”, Észak-Amerika gyakorolt, ahol 1904-ben jártak. Közben gyors egymásutánban születtek gyermekeik: András 1902-ben, István 1904-ben és Gábor 1906-ban.

Életük elsődleges színtere Erdély és azon belül a Mezőség, Marosvásárhely és persze a régió „fővárosa”, Kolozsvár volt. Az egykori belső személyzet szerint tavasztól ősziig gyakran vendégeskedtek rokonok és ismerősök a sámsondi kastélyban. Ilyenkor teniszmeccsek és lovaspóló-mérkőzések váltották egymást. Évről évre ismétlődő programpontok voltak az augusztusi lóversenyek Zsukon, a szeptemberben kezdődő falkavadászatok nyúlra és rókára a közelebbi környéken s végül a Bethlen által leginkább kedvelt medve- és vaddisznóavadászatok a Görgényi-havasok vagy a Hargita járatlan fenyveseiben október végén, november elején.

Egyébként Bethlen 5 ezer holdas gazdaságát irányította, és a politika eseményeit követte, neje pedig a kastély életét és a gyermekek nevelését felügyelte. Eközben mindketten sokat olvastak, és már az első világháború előtt kipróbálták magukat íróként. Bethlen, aki 1901-től Maros-Torda egyik országgyűlési képviselőjeként a fővárosban is gyakran és rendszeresen megfordult, szakíróként és parlamenti debatterként bontogatta szárnyait, felesége pedig szépíróként. A férj az erdélyi birtokforgalom alakulásáról írott tanulmányaival és cikkeivel váltott ki országos figyelmet, a feleség pedig elbeszéléseivel tűnt fel. Utóbbiak első gyűjteményes kötete 1916-ban jelent meg *Mese a szomorú városról és egyéb történetek* címmel.⁴

1918. november elején elhagyták Sámsondot. Az elszabadult indulatok elől Vásárhelyre menekültek, majd onnan a fővárosba távoztak. Bethlen életét ettől kezdve még inkább a politika töltötte ki, feleségéét pedig a család ügyes-bajos dolgainak az intézése, valamint a társasági élet és az irodalom. 1920-tól szinte évente jelentek meg irodalmi művei, melyek elsősorban a női lélek különböző aspektusaival foglalkoztak. A női eszmény kitűnő ábrázolásáért a Magyar Tudományos Akadémia 1923-ban – talán nem függetlenül férjének pozíciójától (1921-től 1931-ig Bethlen Magyarország miniszterelnöke) – *Egy élet* című regényének ítélte oda egyik szépirodalmi díját. Bár egymásra egyre kevesebb idejük jutott, néha együtt mentek az Operába vagy a Nemzeti Színházba, ahol páholyt béreltek. Tavasztól ősziig, amikor Horthy Gödöllőn tartózkodott, gyakran vendégeskedtek hétfégenként a kormányzói családnál.

Ha Bethlen meghívottként külföldre utazott, általában felesége is elkísérte. Így például vele volt 1927-ben Rómában, s 1930-ban Londonban és Berlinben. Bethlen Margit ilyenkor sem tagadta meg önmagát. Élénk, jókedvű, szellemes és mulatságos volt, s a protokollra nem sokat adott. A férfiakra ezért nemcsak itthon, hanem külföldön is jó benyomást tett. A hozzá hasonlóan temperamentumos olaszokat, köztük Mussolinét Kozma Miklós szerint egyenesen elbűvölte. Az éltesebb hölgyek körében viszont ritkán aratott sikert. Seeckt tábornagy porosz feleségét például 1930-ban Berlinben vérig sikerült sértenie, amiért ügyet sem vetve rá a fogadásokon állandóan a férfiakat, sőt – uram bocsá’ – az újságírókat részeltette megkülönböztetett figyelemben.⁵

A feszített tempó mellett, amely a miniszterelnöki munkával járt, az ún. családi életre Bethlennek vajmi kevés ideje jutott. Felesége így egyre inkább a maga külön életét élte. Regényeket, novellákat, színdarabokat és meséket írt, s szalonjában a művész- és íróvilág tagjainak a hódolatát fogadta. A napjainkra már-már feledésbe merült nevű alkotók mellett megfordult nála Herczeg Ferenc, Pekár Gyula, Zilahy Lajos, Surányi Miklós, Hunyadi Sándor, Harsányi Zsolt, sőt Karinthy Frigyes és Kosztolányi Dezső is. A miniszterelnök-feleségnek kijáró hódolatot Bethlen Margit nemcsak élvezte, hanem igényt is tartott rá, sőt ki is hasz-

nálta. Természetesnek tartotta, hogy közepszerű munkái nemcsak külön kötetekben, hanem rangos antológiákban, rangos művek mellett is megjelenjenek, s hogy egyiket-másikat idegen nyelvekre is lefordítsák, megfilmesítsék és külföldön is bemutassák. Férjének 1930-as berlini látogatását például arra is felhasználta, hogy egyik mesefilmjének németországi forgalmazását megszervezze. Nem rajta, hanem Kozma Miklóson és az MTI munkatársain múlott, hogy a kínossá válható premiértől a miniszterelnök végül mégis megkíméltetett.⁶

Az alkalmi művészvendégek mellett Bethlen Margit állandó házibarátot is tartott. Lovagja egy fajvédőből „bankszakemberré” vedlett és a konzervatív kormánypárt liberálisaihoz tartozó, atlétatermetű egykori huszártiszt, Görgey József volt. Bátorságáról legendákat meséltek, s a húszas évek közepéig őt tartották az egyik „legkapósabb” férfinak a fővárosi *high society* köreiben. Noha viszonyukból a külvilág keveset láthatott, kapcsolatukról a sarki fűszeres is tudott.⁷

A miniszterelnöki munkával együtt járó folyamatos szellemi és idegi megterhelést Bethlen szervezete éveken át jól tűrte. Az enyhébb lefolyású nikotinmérgezésektől eltekintve, amelyeket egy idő után mindenki megszokott, a fáradtság és idegkimerültség jelei csak 1926–27-ben kezdtek mutatkozni rajta. Orvosai és munkatársai ekkor azt javasolták számára, hogy az egy-két napos hétfégi vadászatok és néhány napos szabadságok mellett nyaranta hosszabb időre hagyja el a fővárost. Ennél jobb gyógyszer annak, aki korábban évről évre egyébként is így szervezte életét, s akit a vidék csöndje mindig felüdített, nem is ajánlhattak volna neki. A tanácsot örömmel elfogadva Bethlen 1926-tól így két-három hónapos nyári szabadságokat engedélyezett magának. Vidéki rezidenciája egy addig ismeretlen, Nagyatádkhoz közeli poros ki dunántúli falu, Inke lett, ahol már 1923 őszén bérbe vett egy 1500 holdas birtokot a hozzá tartozó 5-6 szobás főintézői lakással együtt.

Az újságírók közül, akik 1926 nyarától obligát kötelességüknek érezték, hogy egy-egy exkluzív interjú erejéig leutazzanak Inkére, senki sem értette, hogy a mindenható miniszterelnök választása miatt éppen erre az isten háta mögötti, a térképen is alig található, villany és vezetékes víz nélküli kis falura esett, amikor a Balaton mellett vagy másutt is kaphatott volna bérletet. Senki sem feltételezte, hogy a Mezősége emlékeztető dimbes-dombos somogyi táj nyűgözte le. Maga Inke ugyan egy lapályon feküdt, de környéke az erdélyi szülőföldre emlékeztetett.

1926-ig Bethlen egy-két napra, nyaranta pedig legfeljebb egy-két hétre jelent meg a faluban. Ezt követően azonban egész nyarakra Inke rendszeres vendége lett. A június eleje és szeptember vége közötti három hónap túlnyomó részét itt töltötte. A Mezősége emlékeztető táj, a gazdálkodás és a falusi környezet mellett ennek azonban volt egy minden másnál fontosabb oka is: néhány együtt töltött délután, este után az egyik nyáron szerelemre lobbant az ugyancsak itt vendégeskedő és nála jóval fiatalabb, 1897-ben született és mindenki szerint feletébb csinos gróf Széchenyi Andor Pálné, született báró mezőszegedi Szegedy-Ensch Mária iránt, aki viszonzta érzelmeit.

Szegedy Mária először 1918. május 5-én egy lengyel származású osztrák repülőtisztnek, lovag Eduard Rzemenowsky von Trauttenegnek adta a kezét, akivel a háború után Bécsben élt, s akitől 1919. február 17-én leánya, Johanna született. Házasságuk a gyermekáldás ellenére viharos gyorsasággal tönkrement; a válást 1920 áprilisában mondták ki. A bárónő ezt követően leányával együtt az inkei családi kastélyba költözött, ahol – szülei már korábban elhalálozván – nő-

vére, Éva lakott férjével, Rohonczy Imre Zdenkó volt császári és királyi huszárkapitánnyal. 1925. március 25-én Szegedy bárónő ismét házasságra lépett. Második férje a gazdag, ám nála 32 évvel idősebb gróf Széchenyi Andor Pál lett, akinek első felesége, Csekolics Andrea fiatalon, már 1913-ban elhunyt. A bárónő ezt követően férje marcali kastélyában lakott, s csak időnként látogatta meg testvérét és sógorát Inkén. Kapcsolata Bethlennel ettől függetlenül megmaradt, sőt az évek folyamán egyre szorosabbá vált. A nyarakat Bethlen mindig Inkén töltötte, s ez alkalmat adott számukra, hogy akár a faluban, akár Marcaliban vagy a Balatonnál találkozzanak. Többször előfordult, hogy Abbáziában és az olasz Lidón is töltöttek együtt néhány napot. „Minci grófné”, ahogy Szegedy Máriát szűkebb körben hívták, külsőleg és belsőleg egyaránt Bethlen Margit tökéletes ellentéte volt. Filigrán, légies alakjával, szőke hajával, kék szemével, odaadó megértésével és okos hallgatni tudásával valósággal megigézte Bethlent, aki – mint inkei intézője és bizalmasa, Szondi Pál az 1993-as *A bujdosó* című dokumentumfilmben őszintén vallott erről – „imádta Minci grófnét”.⁸

A Bethlen és Szegedy Mária között szövődött szerelem az 1943-ban elhunyt férjet, gróf Széchenyi Andor Pált, úgy tűnik, egyáltalán nem zavarta. Bethlen családját – elsősorban feleségét – viszont igen. 1928–29-től ezért az időközben felnőtté vált gyerekek alig s Bethlen Margit is csak rövid időre jelentek meg Inkén. Bethlen Margit állandósította viszont kapcsolatát Görgey Józseffel. Házassága férjével ennek ellenére nem bomlott fel. Továbbra is egy házban, egy lakásban éltek, társadalmi és társasági kötelezettségeiknek eleget tettek, de testi kapcsolat többé nem fűzte őket össze. A Bethlen és Szegedy Mária közötti szerelmi viszony viszont megmaradt, és az évek múltával sem kopott meg.

Magyarország 1944. március 19-i német megszállása után gróf Bethlen István az ország különböző helyein bujkált. Bár a németek folyamatosan keresték, nem sikerült a nyomára bukkanniuk. Március 20-ától május elejéig a Vas megyei Gyöngyöshermánon, ezt követően közel egy hónapot Szentesen, a gróf Bolza családnál, június 6-ától Erdélyben, július végétől október elejéig pedig a Nógrád megyei Herencsényben, a Bolza család itteni kúriájában rejtőzködött. Közben a legnagyobb titokban többször találkozott Horthy kormányzóval, akitől a zsidó deportálások leállítását, a Sztójay-kormány menesztését és a fegyverszünet mielőbbi megkötését kérte.

A front közeledése miatt október elején újabb búvóhelyet keresett: kedvese boronkai kúriájában rejtőzött el, Marcali közelében. Ugyanitt keresett menedéket a grófné leánya, Hanna és férje, gróf Bolza Antal huszártiszt, akihez 1941-ben ment feleségül, s aki sebesülése miatt itthon gyógykezelte magát. Velük volt két kis gyermekük, továbbá Bolza Antal tisztiszolgája és egy oroszul is tudó, Trenkwald nevű, lengyel származású repülőztiszt. Utóbbi, aki tolmácsként csatlakozott Bethlenhez, egyben titkári feladatokat is ellátott. Bolza Antal testvére, a fiatal gróf Bolza Ilona révén Bethlen titokban ezen idő alatt is tartotta a kapcsolatot a kormányzósággal. Bár politikai judíciumát megőrizte, egészségi állapotja életkora és a folyamatos bujkálással járó izgalmak következtében megrendült. Két ízben is kisebb agyvérzést kapott, s egyik karját a továbbiakban nehezen mozgatta. Emellett vastagbélhuruttól és szívpanaszoktól is szenvedett. Orvost azonban, nehogy üldözőit nyomra vezessék, nem mertek hozzá hívni.

A Gestapo és a nyilas Számonkérő Szék emberei Szálasi október 16-ai hatalomátvétele után Inkén, majd a Széchenyi család marcali kastélyában is keresték Bethlent. Tartani lehetett tőle, hogy ezen a szálon Boronkára is eljutnak. A gróf-

né ezért november közepén a falu melletti erdőség Gyóta pusztai vadászházába költöztette Bethlent és bujdosótársait, akikhez maga is csatlakozott. A szovjet csapatok Mohács és Pécs térségéből ekkor már Kaposvár felé közeledtek. Első hullámuk december elején érkezett Gyóta pusztára. A néhány fős kozák lovascsapat az egész társaságot falhoz állította, ám a lengyel századosnak sikerült valahogy kimagyarázkodni. A katonák eltávoztak.⁹

Egy-két napos gondolkodás után Bethlen úgy ítélte meg, hogy a további rejtőzködés céltalan. Trenkwald és Bolza Antal „legénye” útján ezért üzenetet küldött a közeli Niklán berendezkedett szovjet parancsnokságra. Kilétét felfedve kérte, hogy vegyék védőőrizetbe. A szovjet őrjárat, amelyet Trenkwald és Bolza Antal tisztiszolgája kalauzolt, december 6-án hajnalban jelent meg a vadászháznál. Bethlent a lengyel tiszttel együtt Niklára, majd Kaposvárra vitték, ahol többször kihallgatták. Az egyik ilyen kihallgatási jegyzőkönyv szerint, amely a szovjet katonai levéltárból került elő, kiderül, hogy Bethlen olyan háború utáni koalíciós kormánnyal számolt, amelyben a keresztényszocialisták, liberálisok és a parasztpártok mellett a szociáldemokraták és a kommunisták is helyet kaptak volna. Lehetséges miniszterelnökként Kállay Miklóst hozta szóba, miközben Rákosi Mátyás és Károlyi Mihály irányító szerepét ellenezte. Utóbbiak – mint hangsúlyozta – „a nemzet előtt tekintéllyel nem rendelkeznek”.¹⁰

December 8-án Pécsre, majd onnan 1945. január 31-én a Duna–Tisza közti Soltszentimréren át Kiskőrösre vitték Bethlent a szovjet katonai szervek. Széchenyi Andor Pálné közben több dél-dunántúli város orosz parancsnokságánál próbált a nyomára bukkanni, ám sikertelenül. Szeretteiről, elsősorban „Minciről” egy ideig Bethlen sem tudott semmit, noha folyamatosan törekedett a kapcsolatteremtésre. „Nem tudom édes jó Minci! – írta január 10-án – valaha viszont láthatjuk-e egymást, de az Isten szerelmére kérem, küldjön hírt, hogy hol vannak, mit csinálnak, mire volna szükség, mit tehetnék értük. Hiszen odaadnám szívesen az életemet, ha valami kicsit is segíthetnék magukon és sorsukon.” Nagy megnyugvás volt számára, amikor 1945. január 20-án megkapta a grófné január 7-ei levelét, s megtudta belőle, hogy valamennyien élnek. Az egyedüllét azonban továbbra is kínozza, és aggódott családjának Budán rekedt tagjaiért is. „Olyan borzasztóan vágyom utánad és azután, hogy lássalak, hogy ki sem mondhatom. Komolyan egyedül érzem magamat, amióta nem vagyok veletek, és oly borzasztó szerencsétlenség borult erre a szegény országra és különösen jó fiaimra és Margitra is. [...] Miért is nem lehetünk együtt e nehéz időkben? Ki tudja lesz-e még pályám végére alkonyuló életemben alkalom még arra, hogy szeretettel magamhoz ölelhesselek benneteket, és hosszabb időt tölthessünk együtt. Életemet neked köszönöm, hisz nélküled a németek elhurcoltak és rég megöltek volna. Hát miért nincs módomban, hogy kimutathassam hálámat és szeretetemet, amihez csak néhány kilométer távolságra vagyunk egymástól, és mégis mintha egy óceán választana el egymástól. Nélküled nincs már semmi reménységem a jövőben, hiszen mindenemet elvesztettem, és azt sem tudom, hogy miből leszek képes megélni. De hisz te is épp így vagy, mert pesti házadról biztosan semmit sem tudsz, és Boronkát biztosan teljesen tönkretették a harcok folyamán. Elmehetünk mindketten koldulni, mert semmink sem maradt, én nekem pedig új életet kezdeni már késő. Nektek is egyedüli reménységtek már csak Antinak a munkabírása, aki még új életpályát kezdhet idővel” – írta január 27-én kedvesének, „édes kicsi anygalomnak” szólítva.¹¹

Kiskőrös után Bethlent Kunszentmiklóásra szállították, ahonnan 1945. március végén katonai repülőgép vitte a Szovjetunióba. A Butirszkaja nevű moszkvai börtön kórházába 1945. április 1-jén érkezett meg. A rendszerváltás után, 1993-ban Moszkvából hazakerült szovjet dokumentumok egyértelműen bizonyítják, hogy a szovjet égisz alatti önálló Erdéllyel és Bethlen erdélyi kormányzóságával kapcsolatos régi keletű feltevések a találgatások és a legendák birodalmába tartoznak. Gyekanozov szovjet külügyi népbiztos-helyettes Molotov külügyi népbiztos számára készített 1945. február 17-ei előterjesztéséből világosan kiderül, hogy a szovjet hatóságok a magyar belpolitikából akarták kivonni a Nyugaton jól ismert és a kommunista hatalomátvételt ellenző konzervatív politikust. „Bethlen gróf – olvasható ebben – a magyar reakció legkiemelkedőbb alakja, és meggyőződéses híve az angol orientációnak.” Ezért „Bethlent ténylegesen el kell szigetelni, le kell tartóztatni és a Szovjetunióba szállítani, ott kell őrizni néhány hónapig, amely leteltével véglegesen rendezni kell ezt a kérdést.” Gyekanozov előterjesztésére Molotov március 20-án vezette rá egyszavas utasítását: „Végrehajtani!”

A börtön orvosainak feljegyzése szerint Bethlen „rendkívül rossz egészségi állapotban, erősen alultápláltan, érlemeszesedéssel, krónikus vastagbélgyulladással és magas vérnyomással” érkezett meg Moszkvába. Állapota később sem javult. Kezelőorvosa szerint 1946 tavaszán és nyarán „nagyfokú érlemeszesedésből, magas vérnyomásából és élemedett életkorából kifolyólag Bethlen fogoly egészségi állapota erőteljesen rosszabbodott, pangásos tünetek voltak észlelhetők tüdejében, erőteljesen csökkent a szív működés”. A 72 éves rabnak – a 20. századi magyar politika egyik legnagyobb alakjának – a szervezete 1946. október 5-ig dacolt a halállal.¹²

Bethlen sorsáról sem családja, sem Széchenyi Andor Pálné nem tudott bizonyosat. Azt viszont sejtették, hogy Moszkvában tartják fogva. 1946. március 3-án Bethlen Margit ezért egyenesen Sztálinhoz írt levelet férje hazaengedése érdekében. Nem tudjuk, hogy levelére kapott-e bármiféle választ. Feltehető, hogy nem. Arról, hogy férje 1946. október 5-én meghalt, mindenesetre nem értesítették. A magyar Külügyminisztériumon, illetve a budapesti szovjet követségen keresztül 1946. december 12-én ezért újabb levelet írt Moszkvába, ezúttal közvetlenül férjének címezve. Ebben részletesen beszámolt gyermekeik és unokáik sorsának alakulásáról, sőt azt is megemlítette, hogy „Mincivel” is, aki közel két hónapja Pesten járt, találkozott. A grófné elmondta neki, hogy Boronkán él, s azt a kis földdarabkát munkálja, amit a földreform után meghagytak neki. Igazán emelkedett gesztusként Bethlen Margit felajánlotta férjének, hogy ha üzenetet kívánna küldeni „Mincinek” vagy leányának, Hannának, akit Bethlen leányaként szeretett, neki küldje, ha engedélyt kap rá, s ő azonnal továbbítani fogja azt Boronkára.¹³

Bethlen Margit angol nyelvű levele eljutott Moszkvába, ám választ erre sem kapott. Sem férjétől, aki már nem írhatott neki, sem a szovjet hatóságoktól. Utóbbiak úgy ítélték meg, hogy az 1946–47-es kiélezett magyar belpolitikai helyzetben „egy ilyen hírt felhasználhatnának ellenünk a magyar reakciós körök és azok szövetségesei”. Puskin, budapesti szovjet követ bizalmas közlései alapján ezért csak 1947 és 1948 fordulóján kapott lábra budapesti kormánykörökben az a hír, hogy „Bethlen nemrégiben meghalt Oroszországban”.¹⁴

Mire Bethlen halálhíre a családtagokhoz is eljutott, Magyarország szovjetizálása lényegesen előrehaladt. A pártokat feloszlatták, Mindszenty hercegprí-

mást letartóztatták, és 1949-ben megtartották az első egypárti választásokat. Az államosítások és a diktatúra perspektívája a régi elit számos tagját készítette menekülésre. 1949-ben így tett Széchenyi Andor Pálné is, aki leányával, vejével és unokáival Ausztriába, majd onnan az Egyesült Államokba emigrált. Ott éveken át betegápoló nővérként dolgozott. Innen 1960-ban, 64 évesen tért vissza Bécsbe, ahol 1962-es haláláig leányával élt.

Bethlen Margit elsőszülött fiával, Andrással együtt Budapesten maradt. 1951-ben mindkettejüket kitelepítették. A Hortobágyról hazatérve a fővárosban tengették életüket – András sokáig segédmunkásként. Ugyanabban az évben, 1970-ben fejeződött be életük. Bethlen István legkisebb fia, Gábor, aki 1944-ig diplomataként szolgált, 1981-ben halt meg Rio de Janeiróban; a középső fiú, István pedig, aki egy olasz grófnőt vett feleségül, 1983-ban Milánóban. Bethlen István hamvainak 1994-es hazahozatalát és örök nyugalomba helyezését egyikük sem érte meg. S nem érte meg Széchenyi Andor Pálné leánya, Hanna sem, aki 1977-ben hunyt el Bécsben. Sorsuk, mint cseppben a tenger, tükrözi a magyar arisztokrácia történelmi szerepének s egyben Bethlen István szerelmeinek szomorú, méltatlan és tragikus végét.

■ JEGYZETEK

1. Harsányi Zsolt: *Négyzsemközt Bethlen Istvánval*. Pesti Hírlap 1931. ápr. 5. és Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak. Analekta 3417. Bethlen Pál: *Az asztal*. 476.
2. Nóvé Béla: *Hivatása: Kisebbségmentő. Pásint Ödön pályaképe*. Kriterion Könyvkiadó, Kvár, 2012. 11–20.
3. Tiszáninneni Református Egyházkerület Nagykönyvtára, Sárospatak. Analekta 4051/c. Bethlen Pál: *Emlékeim képeskönyvéből*. Kézirat. III. 595/1–3; Székely Ellenzék (Marosvásárhely), 1901. jún. 25. Főúri esküvő. Vö. Sebess Dénes: *Bethlen István*. Bp., [1927] 75.
4. Romsics Ignác: *Bethlen István. Politikai életrajz*. Bp., 1991. 23–71.
5. Magyar Országos Levéltár, Budapest. K. 429. Kozma Miklós Iratai. 2. csomó. Adatgyűjtemény, 1927. Olasz út Bethlennel és uo. 3. csomó. Adatgyűjtemény, 1930. dec. 10–13.
6. Uo. 3. csomó Kozma Miklós 1930. dec. 22-i levele Mecsér Endrének.
7. Illés Endre: *...talpig nehéz hűségbe*. Bp., 1987. 19–20.
8. Bethlen inkei életét és kapcsolatát Szegedy Andor Pálnéval gazdatisztjeivel (Szondi Pál, Végh Tivadar), lovaszával (Torma Imre) és a falu református lelkészével (Páti Imre) 1983 őszén készített interjúim alapján rekonstruáltam.
9. *Bethlen István emlékirata 1944*. Szerk. Romsics Ignác. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp., 1988.
10. Romsics Ignác: *A Bethlen-dosszié utolsó lapjai*. Magyar Nemzet 1993. május 18. Történelem melléklet III.
11. A közelmúltban előkerült leveleket közöltem *Bethlen István és Széchenyi Andor Pálné* című cikkemben. Rubicon 2015. 8. sz. 57–61.
12. Romsics Ignác: *A Bethlen-dosszié utolsó lapjai*. i. m. IV–V.
13. L. Balogh Béni: *Megkésett üzenet. Bethlen Margit levele Bethlen Istvánhoz*. Magyar Nemzeti Levéltár Archívuma.
14. Romsics Ignác: *A Bethlen-dosszié utolsó lapjai*. i. m. V.